

Чанцева Т.П.
здобувач вищої освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МОРАЛЬНА ШКОДА»

Питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди на сьогодні є досить актуальним, оскільки це відносно новий в Україні правовий інститут, який потребує теоретичних досліджень і перевірки їх судовою практикою. Законодавство України не містить у собі єдиного визначення такої категорії, як «моральна шкода». Визначення поняття моральної (немайнової) шкоди є предметом дискусій серед науковців, а також супроводжується неоднозначним її тлумаченням законодавцем. Так, на сьогодні існує розширена законодавча база, яка закріплює право громадянина на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, а саме: Конституція України, Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю, Закони України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р., «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р., «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р., «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р., «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. тощо.

Крім зазначених, важливе значення для визначення поняття моральної (немайнової) шкоди має судова практика: Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р. № 4, Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» (лист Міністерства юстиції України від 13 травня 2004 р. № 35-13/797) та інші.

Разом із тим жодені з нормативних актів не містять узагальненого поняття моральної (немайнової) шкоди. Такі акти розкривають зміст моральної (немайнової) шкоди лише стосовно регульованих ними галузевих правовідносин, а поняття «моральна (немайнова) шкода» формується відповідно до потреб цих правовідносин. Зауважу, що закріплені законодавцем різні поняття моральної (немайнової) шкоди обумовлюються залежно від виду правопорушення, яким завдається моральна (немайнова) шкода, а також колом суб'єктів, що спричиняють певний вид шкоди. У свою чергу наявні наукові дослідження в більшості випадків ґрунтуються на малознайомих практичним працівникам правових конструкціях, при цьому не приділяють потрібної уваги аналізу вітчизняній практиці.

Підхід, запропонований у постанові Пленуму Верховного Суду України, на думку Р. Стефанчука, є більш точним за своїм змістом, оскільки в основу

визначення ставить не страждання як певний процес, що не підлягає оцінці, а негативні наслідки немайнового характеру, які спричинені вказаними стражданнями, що за своєю сутністю і є моральною шкодою [6, с. 220].

У теорії цивільного права стосовно визначення поняття моральної (немайнової) шкоди, яка заподіяна фізичній особі, існують три підходи. Для першого властиве встановлення факту моральних, психічних або фізичних страждань [5, с. 301]. Для другого недостатньо встановлення цих страждань, а необхідним є наявність втрат немайнового характеру або негативних наслідків морального чи іншого немайнового характеру, які виникли внаслідок моральних, психічних або фізичних страждань [6, с.106]. Третій підхід полягає в пониженні честі, гідності й ділової репутації або в моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, а також унаслідок порушення інших прав [7, с.14].

Проте положення ст. 23 Цивільного кодексу України не дають чіткого розуміння ознак моральної шкоди. Натомість норми цієї статті вказують на те, у чому моральна шкода може полягати: у душевних стражданнях фізичної особи, пониженні її честі та гідності, а також у пониженні ділової репутації фізичної або юридичної особи. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» моральна шкода – це шкода, яку заподіяно особистим немайновим правам суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та яка призвела або може призвести до збитків, що мають матеріальне вираження [1].

Отже, встановлення наявності у суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності моральної шкоди цитованою нормою пов'язується з таким наслідком, як збитки. Подібний підхід також не дозволяє відповісти на питання про те, що слід вважати моральною шкодою, оскільки відбувається змішування збитків та немайнової шкоди. Частина 5 статті 4 Закону України «Про відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» під моральною шкодою розуміє страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [2].

Наближено до наведених вище легальних визначень поняття моральної шкоди формулюється й в інших нормах законодавства та постановках вищих судових органів України. Звертає на себе увагу те, що у переважній більшості подібних законодавчих визначень категорія «моральна шкода» розкривається через поняття «страждання», що слід визнати негативною обставиною.

Я приєднуюсь до думки тих дослідників правових проблем відшкодування моральної шкоди, які вказують на некоректність подібної спроби визначення моральної шкоди: страждання ще не є самою немайновою шкодою, а виступає психоемоційним виразом такої шкоди; описання поняття мораль-

ної шкоди через категорію «страждання» ототожнює даний вид шкоди з підставами її відшкодування.

Виходячи із компенсаційно-відновлювальних функцій цивільно-правового захисту, моральну шкоду слід розуміти, за моїм переконанням, як певні негативні особисті втрати фізичних осіб. Стосовно юридичних осіб необхідно говорити про моральну шкоду, а про шкоду, щотягне за собою немайнові втрати організації (перш за все, репутаційні втрати). Понятійне описання моральної шкоди через «втрати» дозволяє встановити не тільки юридичну підставність відшкодування (компенсації) такої шкоди, але й встановити обсяг відшкодувань та порядок їх здійснення. На відміну від цього, «страждання» не піддаються об'єктивній оцінці, а тому виникають проблеми зі встановленням факту виникнення подібних негативних обставин.

Отже, через недосконалість правозастосовної практики суди часом обмежуються «вузьким» поняттям моральної (немайнової) шкоди, не обтяжуючи себе встановленням ступеня важкості перенесених моральних страждань і не бажаючи творчі підходити до рішень, що виносяться.

---

1. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 10.05.2017р.: (ОФЦ.ТЕКСТ).-ПАЛИВОДА А.В., 2017.-408с.

2. Закон України від 01.12.1994 № 266/94-ВР «Про відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»// Відомості Верховної Ради України. - 1995р. - № 1. – ст.2.

3. Постанова Пленуму ВСУ від 31.03.2015р. №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»/ Офіційний сайт Верховної Ради України.. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

4. Стефанчук Р. «Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захист)»: [монографія] / Р. Стефанчук. – К. : КНТ, 2008.–626с. 5. Нескороджена Л. Цивільний позов, моральна шкода та її компенсація у кримінальному та цивільному судочинстві: теорія і практика: [наук.-практ. посіб.] / [Л. Нескороджена, С. Щербак, М. Сіроткіна] ; за заг. ред. С. Фурси. –К. : КНТ, 2008.–416с.

6. Енциклопедія цивільного права України / [С. Антонов, А. Бабаскін, І. Безклубий, С. Фурса та ін.] ; відп. ред. Я. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К.: Ін Юре, 2009. – 952 с.

7. Корчевна Л. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. Корчевна ; Університет внутрішніх справ. – Х., 1998.– 24 с.